CAPITAL SOCIAL, INCLUZIUNE ȘI REZILIENȚĂ RURALĂ ÎN CONTEXTUL RISCURILOR CLIMATICE ȘI SOCIO-ECONOMICE: STUDIU DE CAZ ASUPRA PRODUCĂTORILOR DE PORUMB ȘI FLOAREA-SOARELUI DIN REPUBLICA MOLDOVA[1]

SOCIAL CAPITAL, INCLUSION, AND RURAL RESILIENCE IN THE CONTEXT OF CLIMATE AND SOCIO-ECONOMIC RISKS: A CASE STUDY OF MAIZE AND SUNFLOWER PRODUCERS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Petru NEGURĂ, *doctor în sociologie, conferențiar universitar,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
al Universității de Stat din Moldova
E-mail: petru.negura@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0001-5337-0767

CZU: 338 : 551.583(478)
https://doi.org/10.53783/snierm2025.13

Rezumat. *Acest studiu investighează rolul capitalului social în consolidarea rezilienței rurale în rândul producătorilor de porumb și floarea-soarelui din Republica Moldova, în contextul intensificării provocărilor climatice și socio-economice. Analiza se bazează pe cercetări calitative desfășurate în mai multe regiuni ale Moldovei, pe un sondaj de mică amploare realizat în rândul fermierilor implicați în producția de porumb și floarea-soarelui (n = 48), precum și pe un sondaj național realizat în colaborare cu Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice (ICJPS/USM). Articolul examinează modul în care diferite forme de capital social—în principal cel de tip bonding și bridging—influențează capacitatea fermierilor de a gestiona vulnerabilitățile sistemice. Prin aplicarea unui cadru analitic multidimensional, studiul corelează incluziunea socială, legăturile comunitare și încrederea instituțională cu răspunsurile adaptive la factorii de stres de mediu și economici. Rezultatele indică faptul că capitalul social de tip bonding, caracterizat prin legături puternice între membrii familiei și ai comunității, rămâne dominant și compensează adesea sprijinul limitat al statului. Totodată, forme emergente de capital social de tip bridging, precum relațiile cu asociațiile civice, instituțiile publice, partenerii economici și accesul la rețele formale, susțin din ce în ce mai mult reziliența pe termen lung. Cei mai rezilienți și mai performanți producători tind să se implice mai activ în structuri cooperative, rețele informaționale și platforme de acțiune colectivă. Cu toate acestea, distribuția inegală a capitalului social de tip bridging riscă să consolideze inegalitățile structurale existente, în special în funcție de dimensiunea*

[1] Articolul este elaborat în cadrul subprogramului 01.05.01 *Securitatea națională a Republicii Moldova în contextul aderării la Uniunea Europeană: abordări juridice, politologice și sociologice,* realizat de Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice al Universității de Stat din Moldova.

exploatațiilor agricole (mici fermieri versus ferme mari) și de gen. Articolul concluzionează că consolidarea legăturilor instituționale și promovarea unor politici agricole incluzive—în special prin integrarea perspectivei de gen și dezvoltarea clusterelor de fermieri—sunt esențiale pentru transformarea capitalului social într-un catalizator al dezvoltării rurale durabile. Acest studiu contribuie la dezbaterile mai ample privind reziliența și adaptarea agrară în spații rurale post-sovietice și vulnerabile la schimbările climatice.

Cuvinte-cheie: *capital social, reziliență rurală, încredere socială, agricultură, porumb, floarea-soarelui, Moldova.*

Summary. *This study investigates the role of social capital in enhancing rural resilience among maize and sunflower producers in the Republic of Moldova, particularly in the context of increasing climate-related and socio-economic challenges. The analysis draws on qualitative research conducted across multiple regions of Moldova, a small-scale survey of farmers involved in maize and sunflower production (n = 48), and a national survey carried out in collaboration with the Institute for Legal, Political, and Sociological Research (ICJPS/USM). The article examines how different forms of social capital—primarily bonding and bridging—shape farmers' capacity to navigate systemic vulnerabilities. Applying a multidimensional analytical framework, the study connects social inclusion, community ties, and institutional trust with adaptive responses to environmental and economic stressors. Findings indicate that* ***bonding social capital****, marked by strong ties among family and community members, remains dominant and often compensates for limited state support. Simultaneously, emerging forms of* ***bridging social capital****, such as relationships with civic associations, public institutions, economic partners, and access to formal networks, increasingly underpin long-term resilience. The most resilient and successful producers tend to engage more actively with cooperative structures, information networks, and platforms for collective action. However, the unequal distribution of bridging social capital risks reinforcing existing structural inequalities—particularly along lines of farm size (smallholders vs. larger farms) and gender. The article concludes that reinforcing institutional linkages and promoting inclusive agricultural policies—especially through gender mainstreaming and the development of farmer clusters—is essential for transforming social capital into a catalyst for sustainable rural development. This study contributes to broader debates on resilience and agrarian adaptation in post-Soviet and climate-vulnerable rural settings.*

Keywords: *Social capital, rural resilience, social trust, agriculture, maize, sunflower, Moldova.*

În ultimele decenii, riscurile climatice – manifestate prin secete îndelungate, înghețuri târzii și ploi extreme – au devenit o constantă a agriculturii din Republica Moldova și din regiunea Europei de Sud-Est. Conform datelor Ministerului Agriculturii și Industriei Alimentare (MAIA), secetele severe din 2007, 2012 și 2020 au provocat pierderi de recoltă de peste 30–50% la culturile de bază [1]. În medie, Republica Moldova înregistrează o pierdere economică anuală estimată la 3% din PIB din cauza evenimentelor climatice extreme [2]. Astfel de riscuri afectează atât ritmurile și circuitele economice consolidate de-a lungul anilor, cât și existența însăși a multor producători agricoli, în special gospodării mici și mijlocii, mai puțin reziliente la șocuri. În plan social, aceste fenomene generează efecte în lanț: reducerea

oportunităților de angajare, precarizarea forței de muncă și creșterea inegalităților în mediul rural [3].

Acest studiu își propune să analizeze modul în care agricultorii moldoveni fac față acestor provocări – fie confruntându-le, fie adaptându-se la ele – prin aplicarea unor strategii economice inovatoare (introducerea tehnologiilor conservative de prelucrare a solului, rotații mai diversificate, utilizarea semințelor rezistente la secetă), dar și prin activarea unor mecanisme sociale de coeziune, solidaritate și sprijin reciproc. În plus, fermierii angajează resurse externe de suport – programe guvernamentale de subvenționare, linii de creditare rurală sau programe ale organizațiilor internaționale (FAO, IFAD, USAID). Analiza se înscrie în cadrul metodologic VCA4D (*Value Chain Analysis for Development*), care evaluează lanțurile valorice agricole din perspectiva incluziunii, sustenabilității sociale și capitalului social – dimensiuni pe care le vom aborda în mod central în acest articol.

Ne concentrăm asupra producătorilor de porumb și floarea-soarelui – ramuri printre cele mai dezvoltate din agricultura moldovenească. În 2024, porumbul și floarea-soarelui au reprezentat circa 55% din suprafața totală cultivată cu culturi prășitoare și au generat aproximativ 40% din totalul exporturilor agricole [4]. Contribuția lor la PIB-ul agricol este estimată la circa 20% [2].

În urma reformei agrare din anii 1990, terenurile au fost fragmentate excesiv și apoi, treptat, re-consolidate prin procese de re-parcelare susținute de guvern și de instituții internaționale [5]. Acest proces a condus la apariția unui număr sporit de întreprinderi agricole mari (SRL, SA), dar și la formarea de cooperative agricole prin asocierea gospodăriilor țărănești. Conform BNS, în 2024, între 57–58% din suprafața însămânțată este lucrată de întreprinderi agricole, circa 24% de gospodării țărănești (de fermier) și 18–19% de gospodării ale populației [4]. În 2023, producția de porumb (boabe) a fost relativ echilibrată între actori: întreprinderile agricole (ÎA) ~41%, gospodăriile țărănești (GȚ) ~30% și gospodăriile populației (GP) ~29%. Prin contrast, la floarea-soarelui (semințe) ponderea este mult mai concentrată: întreprinderile agricole ~68%, gospodăriile țărănești ~29%, iar gospodăriile populației ~2–3%, confirmând orientarea mai comercială și capital-intensivă a acestei culturi și rolul mai pronunțat al GȚ și GP în securitatea alimentară locală prin porumb [4].

O trăsătură specifică agriculturii moldovenești constă în consolidarea terenurilor prin arendă: majoritatea cetățenilor care au primit terenuri prin privatizare preferă să le dea în arendă liderilor agricoli locali. Contractele – de regulă pe cinci ani – stabilesc o relație de interdependență între întreprinderi și comunitatea rurală: pentru fermieri, ele asigură baza producției la scară mare; pentru săteni, ele garantează o anumită stabilitate economică (plata arendei în bani sau produse, plus un grad de securitate socială). Totuși, acest model întărește și autoritatea liderilor agricoli în comunități, amplificând inegalități de putere și dependențe socio-economice [6], [7], [8].

În paralel, multe gospodării mici practică o agricultură mixtă – livezi, vii, legume, cereale – care le asigură în primul rând securitatea alimentară a familiei. Aceste ferme mici, deși slab capitalizate și cu acces redus la subvenții [1], contribuie semnificativ la diversitatea producției și la reziliența comunităților rurale. Visser și colegii [7] au numit această strategie de rezistență tacită la consolidare „suveranitate alimentară liniștită" ("quiet food sovereignty"), în contrast cu marii producători orientați aproape exclusiv spre export. Astfel, micii producători își păstrează o sferă de autonomie și reduc dependența față de actorii dominanți din agricultură.

Pornind de la aceste realități, articolul urmărește să examineze strategiile de reziliență ale producătorilor agricoli din Republica Moldova la provocările de mediu și socio-economice, în funcție de capacitatea lor economică și de resursele sociale mobilizate. Ipoteza centrală este că reziliența socio-economică depinde nu doar de resurse materiale, ci și de capitalul social – rețelele de cooperare, comunicare și încredere între fermieri, procesatori, autorități locale și naționale [9], [10], [42], [52]. O ipoteză secundară, confirmată de literatura recentă și de studii VCA4D în alte regiuni [11], [12], este că un nivel mai ridicat de incluziune, echitate și coeziune socială în întreprinderi și comunități sporește durabilitatea procesului de producție.

Metodologic, studiul se bazează pe o combinație de surse: date statistice secundare (BNS, FAO), focus grupuri și interviuri cu zeci de producători de porumb și floarea-soarelui din diverse regiuni ale Republicii Moldova, observații de teren realizate în martie și iunie 2025 în cadrul unei echipe de cercetare VCA4D și aplicarea unei anchete prin chestionar cu un eșantion redus (n=48) de fermieri din diferite regiuni și de dimensiuni variabile. Analiza socială prezentată aici completează evaluarea economică și de mediu a celor două culturi, propunând o interpretare integrată asupra durabilității agriculturii moldovenești.

Prin concentrarea pe două ramuri de producție intensive – porumb și floarea-soarelui – studiul contribuie la înțelegerea mecanismelor de reziliență la trei niveluri: al gospodăriei/întreprinderii agricole, al comunității rurale și al sectorului agricol în ansamblu.

Notă metodologică

Analiza socială a lanțurilor valorice de porumb și floarea-soarelui din Republica Moldova urmează modelul *VCA4D Social Profile*, care evaluează sustenabilitatea socială pe baza a șase domenii principale de analiză: condițiile de muncă, drepturile și accesul la pământ și apă, egalitatea de gen, securitatea alimentară și nutrițională, capitalul social și condițiile de trai. Fiecare dintre aceste domenii este împărțit în 22 de subdomenii și 63 de întrebări orientative, care permit identificarea atât a contribuțiilor pozitive, cât și a riscurilor potențiale [13].

În cadrul acestui studiu, accentul este pus pe patru domenii strâns legate de problematica coeziunii sociale, capitalului social, incluziunii și rezilienței: egalitatea de

gen, accesul la pământ și apă, securitatea alimentară și nutrițională, precum și capitalul social. Celelalte domenii (condițiile de muncă și condițiile de trai) sunt abordate în plan secundar, în măsura în care se intersectează cu cadrul teoretic al articolului.

Acest cadru metodologic permite o evaluare sistematică și bazată pe dovezi a gradului în care lanțurile valorice ale porumbului și floarei-soarelui din Moldova sunt social sustenabile. Analiza depășește simpla raportare la indicatori economici de venit sau producție și examinează distribuția oportunităților și riscurilor, cu o atenție deosebită acordată grupurilor vulnerabile – femei, tineri, muncitori sezonieri și mici fermieri. În conformitate cu metodologia VCA4D, cercetarea este ghidată de două întrebări esențiale: (1) în ce măsură creșterea economică generată de aceste lanțuri valorice este incluzivă și (2) dacă lanțurile respective pot fi considerate social sustenabile pe termen lung. În acest sens, ipoteza principală a studiului este că reziliența socio-economică a producătorilor depinde în mod semnificativ de capacitatea lor de a mobiliza capital social – rețele de cooperare, comunicare și încredere – în relație cu alți producători, procesatori și autorități. O ipoteză secundară este că un nivel mai înalt de incluziune și echitate în interiorul întreprinderilor și la nivel comunitar contribuie la consolidarea coeziunii sociale, ceea ce sporește durabilitatea și stabilitatea pe termen lung a procesului de producție agricolă.

Pentru a răspunde acestor întrebări, cercetarea a adoptat un design mixt. Aceasta a combinat:

- revizuirea literaturii de specialitate și a cadrului legislativ național și internațional;
- interviuri cu informatori-cheie (aprox. 20), incluzând factori de decizie, reprezentanți ai organizațiilor de fermieri, sindicatelor și sectorului agroindustrial;
- focus grupuri și interviuri semi-structurate cu fermieri mici și mijlocii, lucrători agricoli, mecanizatori și muncitori auxiliari din diverse regiuni ale Republicii Moldova (aprox. 30 de participanți).
- aplicarea unei anchete prin chestionar cu fermieri (n=48) din mai multe regiuni și de dimensiuni diverse (întreprinderi agricole, gospodării țărănești și gospodării ale populației).

Pe lângă analiza documentară, interviurile cu informatori-cheie, focus grupurile realizate cu fermieri și lucrători agricoli și ancheta prin chestionar cu 48 fermieri, studiul a integrat și rezultatele unui sondaj sociologic național. Sondajul „Capitalul uman și reziliența socială” a fost realizat de echipa de cercetare a Centrului de Sociologie și Psihologie Socială (CSPS) al ICJPS/USM în perioada 7–18 aprilie 2025 pe un eșantion de 1173 respondenți din 79 de localități rurale și urbane, reprezentativ pentru populația adultă a Republicii Moldova (exclusiv regiunea transnistreană), cu o marjă de eroare de ±3,0%. Datele obținute prin această cercetare cantitativă completează observațiile de teren și interviurile, oferind o bază empirică solidă pentru

analiza capitalului social, a incluziunii și a rezilienței comunităților rurale în raport cu producția de porumb și floarea-soarelui.

Interviurile au fost înregistrate, transcrise și analizate prin codare tematică în NVivo 10, în logica *grounded theory* [72]. Temele și subtemele au fost identificate inductiv și iterativ, de la *open coding* la categorii axiale. Selecția temelor a ținut cont de: (1) frecvența în discursul participanților, (2) coerența internă a categoriilor de sens și (3) relevanța pentru întrebările de cercetare. O parte din coduri au fost predefinite din literatură (de ex., încredere instituțională, solidaritate orizontală), iar altele au reieșit din date (de ex., securitate alimentară, oboseală la locul de muncă).

Structura articolului urmează această logică: după introducere și nota metodologică, sunt prezentate rezultatele analizei, organizate în jurul celor patru domenii centrale (acces la pământ și apă, egalitate de gen, securitate alimentară și nutrițională, capital social). În încheiere, discutăm principalele constatări în dialog cu literatura de specialitate și formulăm o serie de recomandări adresate guvernului, instituțiilor internaționale și altor actori relevanți.

Aplicând această metodologie, articolul oferă o evaluare integrată a dinamicilor sociale din lanțurile valorice ale porumbului și floarei-soarelui din Republica Moldova, prin prisma teoriilor despre capital social și reziliență socio-economică. Analiza evidențiază atât contribuțiile acestor lanțuri la dezvoltarea incluzivă și consolidarea rezilienței comunităților rurale, cât și riscurile care necesită o atenție sporită pentru a garanta sustenabilitatea socială pe termen lung.

Cadru teoretic și conceptual: capital social, coeziune socială, încredere, solidaritate și reziliență

Acest studiu se sprijină pe un set de concepte sociologice și interdisciplinare care permit înțelegerea dinamicilor sociale din lanțurile valorice ale porumbului și floarei-soarelui în Republica Moldova.

Capitalul social este definit, după Robert Putnam [9], [14], ca ansamblul de rețele, norme și încredere socială care facilitează coordonarea și cooperarea pentru beneficii mutuale. În agricultură, capitalul social se manifestă prin rețele de cooperare între gospodării, încredere între fermieri și liderii întreprinderilor, sau prin organizații colective precum cooperativele. Bourdieu [10] atrage însă atenția că accesul la capital social este inegal, fiind condiționat de poziția economică și culturală. În cazul Moldovei, micii fermieri pot fi dezavantajați în accesul la rețele de suport instituțional, ceea ce le afectează reziliența [15], [16].

Coeziunea socială este înțeleasă, în linie cu teoria calității sociale [17], drept gradul în care relațiile sociale, bazate pe identități, valori și norme comune, sunt împărtășite în cadrul unei comunități. Chan și colegii [18] definesc coeziunea drept o stare de fapt care reflectă atât relațiile orizontale între cetățeni, cât și pe cele verticale cu instituțiile, implicând atitudini și comportamente de participare, sprijin și

apartenență. În mediul rural agricol, coeziunea socială se exprimă prin relațiile de încredere între fermieri, prin solidaritatea comunitară în fața riscurilor climatice și prin modul în care resursele sunt distribuite echitabil între diferite tipuri de actori.

Încrederea este un element central al capitalului social și al coeziunii sociale. Ea se manifestă atât pe orizontală – încrederea reciprocă între fermieri sau între muncitori sezonieri și angajatori – cât și pe verticală – încrederea în instituții, în politicile guvernamentale și în organizațiile internaționale care sprijină agricultura [19], [14], [20]. În contextul agriculturii moldovenești, încrederea în contractele de arendă, în piețele de desfacere și în politicile de subvenționare este esențială pentru stabilitatea și durabilitatea socială a lanțurilor valorice.

Solidaritatea desemnează atitudini și acte de sprijin și ajutor reciproc [21], [22]. Ea poate fi orizontală – între membrii aceleiași comunități rurale sau între colegi de muncă – sau verticală – între grupuri cu statut diferit, de exemplu între marii fermieri și micii arendatori. În agricultură, solidaritatea se manifestă prin schimbul informal de resurse, munca în comun sau sprijinul acordat în perioade de criză (secetă, pierderi de recoltă).

Reziliența socială se referă la capacitatea indivizilor și comunităților de a face față șocurilor și schimbărilor, adaptându-se prin strategii economice și sociale [23]. În mediul rural agricol, aceasta presupune atât inovare tehnologică (semințe rezistente, rotații de culturi), cât și mobilizarea capitalului social (încredere, solidaritate, cooperare). Reziliența comunităților depinde nu doar de resursele materiale, ci și de calitatea relațiilor sociale și de gradul de incluziune.

În acest articol, aceste concepte sunt aplicate prin cadrul metodologic VCA4D (*Value Chain Analysis for Development*), care evaluează sustenabilitatea socială a lanțurilor valorice pe șase domenii-cheie: condiții de muncă, drepturi de acces la pământ și apă, egalitate de gen, securitate alimentară și nutrițională, capital social și condiții de trai [13]. Pentru obiectivele acestui studiu, ne concentrăm asupra a patru dintre ele – accesul la pământ și apă, egalitatea de gen, securitatea alimentară și capitalul social – analizând modul în care coeziunea socială, încrederea și solidaritatea susțin reziliența socio-economică a producătorilor și a comunităților rurale în fața riscurilor climatice și socio-economice.

Analiza literaturii

Literatura de specialitate privind sustenabilitatea socială în agricultură arată că cerealele și culturile industriale precum porumbul și floarea-soarelui sunt adesea încadrate drept „culturi cu valoare scăzută” în termeni economici, deoarece generează marje reduse de profit, sunt dependente de piețe volatile și oferă oportunități limitate pentru valoare adăugată la nivelul fermierilor [24], [25]. Porumbul rămâne totuși un **aliment de bază** cu utilizări alimentare și industriale multiple, iar floarea-soarelui furnizează principalul ulei comestibil—roluri bine documentate în literatură

nutrițională [26], [27]. Volatilitatea climatică și economică pune presiune pe sistemele cerealiere; deși scenariile IPM (***Integrated Pest Management***)[2] pot îmbunătăți performanța de mediu fără a compromite viabilitatea economică, efectele sociale rămân condiționate de rețelele de cunoaștere, consultanță și guvernanță, cu riscul excluderii micilor fermieri în lipsa sprijinului adecvat [28].

Rapoartele FAO asupra agriculturii din Republica Moldova subliniază rolul central al micilor fermieri și al gospodăriilor familiale: aceștia reprezintă 98,8% din totalul exploatațiilor și produc circa 63% din output-ul agricol național [24], [29]. Totuși, ei se confruntă cu provocări sistemice precum fragmentarea terenurilor, accesul redus la resurse financiare și tehnologice și marginalizare instituțională [6], [24]. Lipsa sprijinului afectează atât nivelul de încredere în instituții, cât și capitalul social local, reducând reziliența socio-economică. Politicile agricole favorabile marilor exploatații agravează riscurile de excluziune și slăbesc solidaritatea între diferite tipuri de fermieri [7].

Pe plan internațional, studiile asupra lanțurilor valorice de porumb și floarea-soarelui în Africa, Asia și America Latină evidențiază probleme similare: guvernanța asimetrică și *contract farming* reduc puterea de negociere a fermierilor mici, în timp ce accesul la resurse și la piețe rămâne inegal [30], [31]. În Tanzania, femeile domină segmentele de muncă manuală slab remunerată, în timp ce bărbații controlează nodurile valorice cu profit ridicat [32]. În Brazilia, însă, cooperativele și rețelele bazate pe încredere și solidaritate au demonstrat că capitalul social poate spori incluziunea și reziliența comunităților agricole [33]. Relevanța pentru Moldova rezidă în paralelismul dintre inechitățile structurale și potențialul cooperativelor ca instrumente de consolidare a coeziunii sociale.

Literatura despre agricultura conservativă (CA, *no-till*) arată că tranziția către practici agroecologice poate întări reziliența în fața schimbărilor climatice, dar riscă să excludă micii fermieri în lipsa unor politici și mecanisme de sprijin dedicate [34], [35]. Aceasta evidențiază importanța solidarității instituționale și a capitalului social pentru acces echitabil la tehnologii. În Moldova, doar fermele mari (300+ ha) aplică CA autentică (no-till), ceea ce lasă micii fermieri în afara beneficiilor economice și de mediu [34].

Dimensiunea de gen este de asemenea esențială pentru înțelegerea incluziunii și coeziunii sociale. Raportul FAO (2022) arată că femeile controlează doar 17% dintre exploatații și mai puțin de 20% din terenuri, fiind concentrate în munca informală și slab remunerată [37]. Această inegalitate structurală reduce atât capitalul social al femeilor agricultoare, cât și capacitatea lor de a contribui la solidaritatea și reziliența

[2] IPM („management integrat al dăunătorilor") este un cadru care menține dăunătorii sub pragul economic de dăunare prin prevenție și măsuri non-chimice ca primă opțiune, pe baza monitorizării și a pragurilor de intervenție; tratamentele chimice se aplică selectiv și țintit doar când sunt necesare.

comunității [37]. Literatura internațională sugerează că intervențiile de tip *gender-mainstreaming* (formare, acces la cooperative, finanțare adaptată) pot transforma lanțurile valorice în factori de incluziune și coeziune [38], [39].

Literatura recentă conturează un tablou coerent al legăturii dintre capitalul social, cooperare și integrarea pe piață în agriculturile din Europa centrală și de est. Murray arată, într-un cadru micro-analitic, că capitalul social se formează în „triunghiul" stat–piață–comunitate prin procese de comunicare ce produc încredere, reciprocitate și reputație, iar în contexte post-socialiste simpla măsurare a „stocului" generic este insuficientă fără atenție la rețelele locale și dinamica lor instituțională [40]. Acest punct este întărit de Hurrelmann, Murray și Beckmann, care explică frecventele eșecuri ale acțiunii colective prin densitatea redusă a capitalului social de tip *bridging* și beneficiile neclare ale cooperării, subliniind rolul unei „agenții mediatoare" – lideri locali credibili capabili să lege grupuri eterogene și instituții [41]. Pe dimensiunea empirică, Stępień, Smędzik-Ambroży, Guth și Polcyn arată, pe un eșantion de 3.160 de ferme din cinci țări (inclusiv Republica Moldova), că fermele „mai socializate" (formare continuă, participare la evenimente, apartenență la organizații) au niveluri semnificativ mai ridicate de integrare de piață, cu implicații directe pentru performanță economică și reducerea vulnerabilității [42]. Rezultatul convergent este că investițiile în rețele și competențe colective – instruire, organizații de producători și spații de întâlnire și învățare – pot reconstrui încrederea, întări cooperarea și spori reziliența socio-economică a fermelor și comunităților rurale, inclusiv în lanțurile porumb–floarea-soarelui din Republica Moldova [40], [41], [42].

În contextul post-sovietic, literatura despre cooperative și sindicate agricole arată că acestea pot acționa ca „școli ale democrației", reconstruind încrederea și generând capital social, dar se confruntă cu lipsa de capacitate managerială și sprijin instituțional insuficient [43], [44], [45]. Studii recente arată că *leadershipul transformativ* are potențialul de a revitaliza cooperativele și de a crea noi forme de solidaritate rurală [8].

În ansamblu, literatura sugerează că reziliența și sustenabilitatea socială în lanțurile valorice ale porumbului și floarea-soarelui depind de: (1) incluziunea micilor fermieri și a femeilor, (2) consolidarea capitalului social și a coeziunii sociale prin instituții și cooperative funcționale, și (3) adaptarea la schimbările climatice prin practici și politici care să sprijine solidaritatea și încrederea între actori. Pentru Republica Moldova, aceste constatări confirmă ipoteza centrală a studiului: niveluri mai ridicate de echitate și incluziune sporesc coeziunea socială, întărind astfel reziliența comunităților rurale și sustenabilitatea pe termen lung a producției agricole.

Condițiile de muncă, echitate și sustenabilitate socială

Republica Moldova a ratificat principalele convenții ale OIM, inclusiv Convenția nr. 190 privind violența și hărțuirea (martie 2024), iar legislația națională prevede

libertatea de asociere, nediscriminarea și siguranța la locul de muncă; totuși, implementarea este inegală, pe fondul capacității instituționale limitate și al inegalităților socio-economice persistente [46], [47]. În exploatațiile de porumb și floarea-soarelui, în special în cele mecanizate, sindicalizarea este rară, iar negocierea salarială rămâne preponderent individuală.

Observațiile de teren indică un dualism ocupațional pronunțat. Mecanizatorii permanenți din fermele mari lucrează, de regulă, cu contracte scrise, asigurări și venituri care, în vârf de sezon, pot depăși media națională; lucrătorii sezonieri sunt adesea plătiți informal, la zi, suportând volatilitatea productivității și a prețurilor. În anii secetoși, întârzierile salariale devin recurente—„dacă nu e producție, nu sunt nici salarii", a sintetizat un participant (Focus grup (FG) mecanizatori, centru, iun. 2025). Aceste aranjamente transferă riscul către forța de muncă și erodează încrederea contractuală, cu efecte directe asupra coeziunii și capacității gospodăriilor de a-și amortiza șocurile [47].

În materie de securitate și sănătate în muncă, obligațiile legale sunt clare, dar conformarea este selectivă. Echipamentele individuale de protecție sunt distribuite mai frecvent în întreprinderile mari, însă utilizarea lor rămâne inconsistentă la manipularea substanțelor, în special pe timp de caniculă. Un mecanizator explica pragmatic: „în cabină e mai bine, dar masca e greu de purtat pe căldură" (FG mecanizatori, fermă medie, centru, iun. 2025). Comisiile OSH funcționale, instruirea anuală și echipamentele moderne reduc expunerea, dar echipele sezoniere și fermele mici rămân cele mai vulnerabile [24], [46].

Din perspectiva salariilor și a atractivității locurilor de muncă, agricultura rămâne sub media altor sectoare, cu excepția mecanizatorilor, agronomilor și a personalului administrativ din fermele mari, unde veniturile pot ajunge la 14.000–20.000 MDL/lună în sezon. Participarea tinerilor este scăzută, iar segregarea ocupațională de gen persistă: femeile se concentrează în roluri auxiliare, mai slab remunerate și cu acces limitat la rețele profesionale, ceea ce le reduce capitalul social și perspectivele de mobilitate [37], [48]. „Tinerii nu mai sunt atrași de tractoare ca noi", a spus un mecanizator în vârstă de 36 de ani, surprinzând decalajul generațional (FG mecanizatori, centru, iun. 2025).

Aceste exemple și literatura confirmă că intervențiile orientate spre incluziune (formare, acces la cooperative, finanțare adaptată) pot crește participarea, inclusiv a femeilor, și spori coeziunea organizațională [38]. Totodată, densitatea scăzută a rețelelor de cooperare și dialog social diminuează capitalul social intern și coeziunea la nivelul întreprinderii, reducând astfel reziliența la șocuri [9], [14], [23].

Accesul la pământ și apă și reziliență comunitară

În practica agricolă din Moldova, accesul la teren în porumb și floarea-soarelui se bazează preponderent pe arendarea loturilor de la numeroși mici proprietari;

consolidarea are loc gradual, prin agregarea contractelor, frecvent mediată de lideri locali conectați cu antreprenorii agricoli (FG & Interviuri, iun. 2025) [49]. Proprietarii preferă, de regulă, arenda pe termen mediu (4–5 ani), care le asigură venit previzibil în numerar sau în natură, păstrând dreptul de proprietate. În termenii cadrului teoretic, această arhitectură contractuală se sprijină pe încredere și norme locale, dar concentrează puterea de intermediere în mâinile câtorva actori, ceea ce poate limita coeziunea socială și vocea colectivă [7], [8].

Diseminarea informațiilor către deținătorii de teren și lucrători este preponderent informală și mediată (șef de fermă, administrator, primar). Contractele de arendă prevăd plăți în natură sau numerar; predictibilitatea este apreciată de proprietari: „Fie plouă, fie nu, atâta ni se dă… și în anii răi ne dau ce e în contract” (FG angajați, sud, iun. 2025). Plata în produse (grâu, porumb și/sau floarea-soarelui) este frecventă în localitățile rurale, dar implică costuri de depozitare și procesare; numerarul expune la riscuri inflaționiste. Pachetele tipice variază, orientativ, de la ~400 kg/ha la ferme mici la circa 1,3 t/ha în întreprinderile mari, uneori cu suplimente (făină/ulei) la sărbători (Discuție proprietari, Căușeni, aug. 2025). Deși acest aranjament susține reziliența gospodăriilor și o solidaritate punctuală (ajutor ad-hoc în anii foarte slabi), dependența de intermedierea liderilor concentrează puterea de negociere și reduce transparența [50]. Inechitățile de gen persistă: femeile dețin aproximativ 36% din titluri, dar controlează ~19% din suprafețe, fiind mai frecvent limitate la exploatații mici și capitalizare scăzută [37]. Această distribuție afectează capitalul social al femeilor și posibilitatea lor de a participa la deciziile comunitare [37], [38].

Legea apelor nr. 272/2011 (aliniată la *EU Water Framework Directive*) tratează apa ca bun public; irigarea și utilizările industriale necesită permise, în timp ce gospodăriile pot utiliza fântâni și izvoare în limite sanitare. Sistemele de irigații mari sunt gestionate formal de Agenția pentru Îmbunătățiri Funciare și Irigații sau, acolo unde au fost reabilitate, de asociații ale utilizatorilor de apă; aproximativ 217.000 ha sunt echipate oficial, însă suprafața efectiv irigată anual este mult mai mică, din cauza infrastructurii degradate și a costurilor de pompare [1], [51].

Datele calitative și cantitative disponibile indică disparități urbane-rurale și vulnerabilități regionale în ceea ce privește accesul la resursele de apă: în sondajul ICJPS 2025, aproape jumătate dintre respondenții urbani apreciază serviciile de apă ca „ridicate” sau „foarte ridicate” (49,6% și 24,9%), în timp ce în mediul rural 21,9% declară că nu au deloc servicii de apă la rețea, iar 12,1% evaluează calitatea drept „foarte joasă” (față de 2,9% și 4,8% în urban) (ICJPS 2025, Q58_4). Multe comunități folosesc foraje arteziene: „Luăm apă din fântâna arteziană, peste 100 m adâncime… ne bazăm pe filtrul natural al pământului” (FG, sud, iun. 2025). În zonele de stepă din sud, lipsurile sunt cronice: „Nu e apă. Nu e irigație. Canalul de primăvară e secat. Și iazul a secat” (FG, sud, iun. 2025). Variabilitatea pluvială și secetele recurente sunt percepute ca determinante: „Facem totul la timp, dar… totul

depinde de natură – dacă plouă, avem roadă" (FG, sud, iun. 2025). În termeni de reziliență, accesul fiabil la apă determină valoarea terenurilor arendate, stimulentele de investiții pe termen lung și coeziunea dintre fermieri și liderii de fermă. Fermele capitalizate, situate lângă cursuri majore, beneficiază disproporționat, în timp ce micii fermieri din centru și sud depind de fântâni, iazuri sau pompare improvizată, rămânând foarte expuși la secetă [24], [51].

Din perspectiva VCA4D, domeniul „Acces la pământ și apă" evidențiază o guvernanță de facto bazată pe contracte private și intermediere locală, care oferă stabilitate și securitate alimentară la nivel de gospodărie (prin plățile în natură și grădinile de consum propriu), dar reproduce asimetria de putere și dependența de relații personalizate. Această arhitectură consolidează capitalul social de tip „bonding" (legături strânse în rețele locale), însă îl limitează pe cel de tip *bridging*, adică punțile spre instituții și mecanisme transparente de decizie, cu efecte asupra coeziunii și rezilienței pe termen lung [14], [51]. Reducerea decalajului dintre ambiția politică (irigații, management durabil al solului și apei) și realitățile infrastructurale locale rămâne condiția critică pentru a transforma încrederea interpersonală în încredere instituțională și solidaritate funcțională la scară comunitară.

Echitate socială și egalitate de gen

Deși cadrul legal prevede echitatea la locul de muncă, inclusiv pe criteriu de gen, în lanțurile de porumb și floarea-soarelui persistă segregarea ocupațională: femeile reprezintă aproximativ 42% din forța de muncă agricolă și peste 70% dintre lucrătorii familiali neplătiți, dar circa o treime dintre salariați [53]. În datele noastre, ponderea scade odată cu mărimea și mecanizarea exploatației: în producția de porumb, femeile sunt ~35% în gospodării familiale (≤10 ha), 22% în gospodării țărănești (10–380 ha) și 19% în întreprinderi agricole (≥380 ha); în cea de floarea-soarelui, această proporție este de 28%–25%–19%. Posturile tehnice (tractor, combină, pulverizatoare) sunt aproape exclusiv masculine, în timp ce femeile se concentrează în roluri manuale și auxiliare (curățenie, sortare, îngrijire animale) (Observații de teren, 2025; FG & interviuri, iun. 2025). Un participant a explicat această diferență prin bariera de formare pentru aceste meserii: „Dacă o femeie ar face școala pe tractoare și combine, ar munci la fel de bine; dar în grupa lui Andrei nu era nicio fată – femeile nu aleg acel profil" (FG, centru, iul. 2025).

Inegalitățile de proprietate și active sunt pronunțate: femeile controlează în jur de 19% din terenuri și <12% din utilaje, iar exploatațiile conduse de femei sunt cu 30–40% mai mici, ceea ce limitează accesul la subvenții, credit și cooperative [37]. Informalitatea le afectează disproporționat: în întreprinderile individuale, 83,7% dintre femei lucrează fără contract (vs. 44% bărbați), iar și în fermele mari peste jumătate dintre angajate rămân în aranjamente informale [4], [37], [54]. Educația vocațională reproduce segregarea: femeile sunt ~15–20% dintre elevii din profiluri agricole la

nivel tehnic secundar [37], [55]. La credit, unele bănci raportează creșterea ponderii clientelor spre 22–25%, însă tipul de proprietate și normele culturale mențin participarea sub cea a bărbaților (Observații de teren, mart. 2025) [56]. Deficitele de capital social de tip *bridging* (punți către furnizori, bănci, AIPA/IFAD/ODIMM, grupuri de utilizatori de irigații) reduc reziliența la secete și șocuri de preț [37].

Deciziile privind culturi și vânzări se negociază frecvent în gospodăriile agricole, însă controlul mecanizării, irigației și marketingului aparține preponderent bărbaților. Femeile sunt mai prezente în contabilitate și administrație, dar cu o putere de decizie limitată în domenii strategice (Observații de teren, 2025) [37]. În organizațiile de producători și la nivel sindical, reprezentarea femeilor este modestă; în lipsa unor canale de exprimare solide, influența asupra agendei rămâne scăzută [47], [56].

„Dublul schimb" (muncă salarială și cea din gospodărie și îngrijire) amplifică oboseala și percepția de „deprivare a timpului", mai ales în vârful sezonier [4], [57]. Chiar dacă plata egală pentru muncă de valoare egală este adesea raportată la sarcini identice, excluderea femeilor din rolurile tehnice și marketing perpetuează decalajul de venit; statistic, decalajul de gen persistă, situându-se în agricultură la aprox. 15–17% în 2024 [4], [46], comparabil cu media pe economie (în funcție de indicatorul lunar/orar utilizat).

În calitate de deținători de teren și fermieri mici, multe femei diversifică producția (grădini, legume, animale mici) pentru a asigura securitate alimentară și comercializarea în piețe locale; micii proprietari asigură circa ⅓ din producția națională de porumb, dar doar ~5% în floarea-soarelui [4]. Dimensiunea mai mică a exploatațiilor are drept consecință alegerea unor culturi mai puțin mecanizate (Observații de teren, iun. 2025) [37]. În sezon, femeile sunt supra-reprezentate în recoltare și sortare (astfel, într-o fermă mare, ~70% din muncitorii sezonieri erau femei, multe femei fiind angajate ca zilieri). La fel, în munci de post-recoltare și vânzări locale femeile sunt foarte vizibile; în schimb, acestea sunt subreprezentate în comerțul en gros și la export, unde capitalul și rețelele contează (Observații de teren, martie 2025). Pe partea administrativă și financiară, femeile dețin proporții semnificative în întreprinderi agricole și în administrația rurală, contribuind la o mai mare stabilitate a veniturilor familiale și la o anumită influență procedurală [53]. Totuși, deciziile strategice privind consumabilele agricole (factori de producție (inputuri)), irigația și comercializarea rămân în mâna liderilor (preponderent bărbați) (Observații de teren, 2025) [37].

Legislația privind securitatea și sănătatea în muncă (SSM/OSH) cere instruire și echipament individual de protecție (EIP/PPE), dar implementarea este inegală, mai ales în segmentele sezoniere și informale: lipsesc uneori echipamente adecvate, practici ergonomice și măsuri anti-stres termic (Observații de teren, 2025) [58], [59]. Multe femei rămân în roluri repetitive și solicitante fizic (curățenie, cantină, sortare),

unde riscurile ergonomice persistă, iar formalizarea contractelor este redusă (FG & Interviuri, iun. 2025) [37], [54]. Limitarea accesului la formare tehnică și la grupuri de utilizatori de irigații frânează adoptarea de tehnologii economisitoare de efort, cu impact asupra bunăstării și rezilienței.

Participarea în segmente cu valoare adăugată mică și reprezentare redusă în nodurile tehnice și comerciale reflectă o guvernanță asimetrică a lanțurilor de valori studiate. În mod coerent cu ipotezele noastre, rezultatele susțin că acolo unde scade informalitatea și crește accesul femeilor la resurse productive (teren, utilaje, credit), formare și rețele profesionale (cooperative, comitete mixte), se întăresc capitalul social, coeziunea și încrederea, iar întreprinderile și comunitățile devin mai reziliente la șocuri climatice și economice [7], [8], [9], [14], [24], [37], [38].

Securitate alimentară și nutrițională și coeziune comunitară

La nivel național, disponibilitatea alimentelor de bază nu a constituit, în ultimii ani, o problemă critică: producția internă de cereale și oleaginoase (grâu, porumb, floarea-soarelui) a acoperit necesarul de consum chiar și în perioade cu șocuri externe [60], [61]. Totuși, producția rămâne puternic dependentă de climă: managerii și lucrătorii intervievați descriu anii 2020–2024 drept o succesiune de ani secetoși; datele de teren indică scăderi ale randamentelor la porumb în 2024 față de 2023 (≈1,5–3,5 t/ha vs. 5–6 t/ha), în timp ce floarea-soarelui s-a dovedit relativ mai rezilientă (≈2-2,5 t/ha) (FG și interviuri, 2025; Observații de teren, mart. 2025) [62]. Orizonturile scurte ale arendei și rotațiile extensive cu valoare adăugată redusă temperează investițiile—mai ales în irigații și condiționare—în pofida angajamentelor strategice de modernizare [61], [63]. Chiar și așa, pe lanțurile valorice de porumb și floarea-soarelui, disponibilitatea de bază a fost menținută: întreprinderile mari au asigurat fluxuri către piață, iar gospodăriile mici au completat cu producție destinată autoconsumului [60], [62].

La nivel comunitar, plățile în natură din arendă (grâu, porumb, floarea-soarelui) funcționează ca un amortizor social al disponibilității alimentare: aproximativ 500–800 kg de cereale sau semințe/ha sunt transformate local în făină, ulei sau furaje, consolidând rezervele gospodăriilor: „Unii macină grâul de făină, alții storc semințele de floarea-soarelui pentru ulei…” (FG & interviuri, centru, iun. 2025; Observații de teren, mart. 2025).

Din 2022, în urma invaziei Rusiei în Ucraina, accesibilitatea la alimente a fost afectată de scăderea veniturilor reale și creșterea costurilor de trai; ponderea cheltuielilor alimentare rămâne ridicată (≈41% medie; și mai mult în quintila cea mai săracă), iar sărăcia energetică reduce și mai mult veniturile disponibile [64]. În agricultură, salariile sunt printre cele mai joase din economie; o parte mică a lucrătorilor calificați (mecanizatori, agronomi) atinge 15–22.000 MDL/lună în vârf de sezon, în timp ce personalul de cantină, îngrijitorii de animale și sezonierii câștigă sensibil

mai puțin, cu goluri de venit iarna și întârzieri în anii secetoși (FG și interviuri, iun. 2025; Observații de teren, mart. 2025) [47]. În acest context, plățile în natură și grădinile de autoconsum devin mecanisme de protecție pentru bugetele alimentare ale gospodăriilor rurale.

Lanțurile de porumb și floarea-soarelui contribuie la acces prin: (1) prezența pe piață a cerealelor și uleiurilor, (2) venituri salariale în întreprinderi, (3) plăți în natură către arendatori; totuși, sezonalitatea și mecanizarea ridicată lasă o parte importantă a lucrătorilor expusă la volatilitatea prețurilor și la șocuri de venit [47], [62]. Pentru ca participarea la lanțurile valorice să se traducă în acces stabil și echitabil la hrană, sunt esențiale: formalizarea muncii, formare profesională țintită și conectarea producătorilor locali la serviciile sociale alimentare (mese școlare, vouchere, achiziții publice cu criterii locale) [46], [56].

Aprovizionarea acoperă, în general, nevoile calorice, dar dietele rămân relativ dezechilibrate—dominante în cereale, pâine și ulei de floarea-soarelui, cu consum insuficient de proteine, legume și fructe [61], [62]. Estimări recente indică anemie de ~26% la femei (15–49 ani) și copii mici, concomitent cu suprapondere/obezitate în creștere (≈19% adulți), indicând o „dublă povară" nutrițională [37], [62]. Datele FAOSTAT sugerează o cantitate medie disponibilă pentru consumul de porumb de ~14–15 kg/cap/an și de ulei de floarea-soarelui de ~7,8 kg/cap/an—sub România, dar peste sau aproape de media unor țări UE—ceea ce conferă uleiului de floarea-soarelui o pondere disproporționat de mare în aportul de grăsimi [65]. Practicile tradiționale (mămăliga, presarea locală a uleiului) asigură continuitate culturală și securitate alimentară la nivel de gospodărie, dar pot perpetua profiluri nutriționale sărace în micronutrienți [27], [66], [67].

În ceea ce privește siguranța alimentară, porumbul devine tot mai expus la micotoxine în condiții de secetă și umiditate variabilă, cu efecte directe (făină, mămăligă) și indirecte (produse animaliere) asupra calității consumului [66], [68]. Floarea-soarelui, deși mai rezilientă, este și ea afectată în anii de secetă severă (ex. 2007, 2012, 2020), cu scăderi de randament până la jumătate la nivel național [62], [69]. În paralel, declinul creșterii în gospodărie (bovine, porcine, ovine) a redus accesul la proteine animale și oportunitățile de troc, accentuând dependența de cereale și ulei (FG & interviuri, iun. 2025) [2], [70]. Programe de educație nutrițională conectate la achiziții locale (mese școlare, bucătării comunitare) pot corecta dezechilibrele dietare și sprijini economia locală [61], [62].

Stabilitatea este susținută de producția internă de cereale, rentele în natură și diversificarea la nivel de gospodărie, dar această plasă de siguranță este vulnerabilă la volatilitatea climatică (secete repetate, inundații) și la șocuri de preț (energie, logistică) (Observații de teren, mart. 2023) [62]. Pe termen scurt, transferurile în numerar și vouchere și serviciile sociale alimentare atenuează șocurile pentru grupurile vulnerabile; pe termen mediu, irigațiile, depozitarea și condiționarea, testarea

calității și logistica sunt condiții critice pentru menținerea stabilității ofertelor și pentru protejarea încrederii în piață [2], [61].

Din perspectiva coeziunii locale, aranjamentele de arendă multi-anuale cu plăți previzibile în natură funcționează ca infrastructuri sociale: întăresc capitalul social de tip bonding în comunități și reduc incertitudinea gospodăriilor (Observații de teren, mart. 2025). Întreprinderile mari stabilizează piața și oferă angajare (mai ales pentru personal calificat), în timp ce gospodăriile mici asigură „suveranitatea alimentară liniștită" la nivelul comunității rurale – o combinație care sporește reziliența comunitară în anii slabi, dar care, fără investiții publice și mecanisme de *bridging* (cooperative, asociații de utilizatori de apă, achiziții publice locale), riscă să perpetueze asimetria de putere și dezechilibrele nutriționale [2], [7], [51].

Lanțurile valorice ale porumbului și floarea-soarelui sunt esențiale pentru securitatea alimentară a Republicii Moldova, menținând disponibilitatea la nivel național și stabilitatea la nivel de gospodărie prin plăți în natură și oportunități de angajare; totuși, accesibilitatea rămâne constrângerea principală, utilizarea este dezechilibrată, iar stabilitatea depinde de irigații, infrastructură post-recoltare și protecție socială adaptativă [60], [61], [62]. Consolidarea capitalului social (rețele, încredere, solidaritate) între întreprinderile mari, micii producători și autoritățile locale – împreună cu politici care leagă achizițiile publice de producția locală – poate transforma această bază într-o strategie de reziliență alimentară sustenabilă, cu efecte benefice asupra coeziunii comunităților rurale [7], [71].

Capital social: cooperare, informație, încredere și participare

Rolul organizațiilor de producători în aceste lanțuri rămâne fragil și inegal dezvoltat. Multe ferme – mai ales gospodăriile țărănești – preferă închirierea individuală de utilaje și se bazează pe legături verticale cu liderii de fermă, mai mult decât pe cooperare orizontală între egali. Un mecanizator dintr-o fermă medie din raionul Criuleni (Centru) descria un aranjament conjunctural: au ajutat temporar o companie vecină care nu avea suficientă tehnică în 2022, dar „după ce și-au cumpărat utilaje, fiecare s-a întors la treaba lui" (FG mecanizatori, centru, iul. 2025). Acest tipar al inițiativelor de scurtă durată indică densitate redusă a capitalului social de tip *bridging* și o cultură cooperativă slabă, observate și în literatură [8], [44].

Liderii de fermă intervievați au subliniat frecvent că „fermieri între ei se înțeleg greu" – concurența primează în fața cooperării (Observații de teren, mart. 2025). Datele anchetei noastre confirmă orientarea pragmatică spre probleme structurale și tehnice (acces la consumabile agricole, depozitare, piețe, credit, irigații, mecanizare). Doar 1 din 48 de respondenți a menționat explicit cooperarea ca soluție. Reticența micilor gospodării de a intra în structuri mai mari poate fi citită și ca o formă de „suveranitate alimentară liniștită" [7], [71]: o strategie de protejare a securității ali-

mentare locale și a autonomiei sociale în raport cu arendatorii puternici și structurile cooperative percepute ca asimetrice.

Există totuși modele robuste. Agrostoc (150+ membri, ~130.000 ha) oferă acces comun la consumabile agricole, silozuri, multiplicare de sămânță și funcții de reprezentare; o cooperativă din raionul Criuleni își organizează activitatea printr-o structură cooperativă, agregând producții și gestionând depozite. Literatura arată că, în pofida neîncrederii moștenite istoric (asocierea cu kolhozurile) și a capacității manageriale limitate, *leadershipul transformativ* poate reconstrui încrederea și reziliența [8], [43], [44], [45]. Managerii unor ferme mari au confirmat în teren că o cooperare bine guvernată — prin achiziții agregate și fixare anticipată a prețurilor la factori de producție, agregarea și stocarea comună a producției pentru vânzări contractate în ferestre favorabile, logistică coordonată, instrumente de finanțare la nivel de cooperativă și schimb sistematic de informații — amortizează volatilitatea pieței și stabilizează veniturile fermierilor și ale comunității (FG și interviuri, iun. 2025). Totodată, incluziunea rămâne inegală: întreprinderile agricole sunt supra-reprezentate în cooperative, în timp ce micii fermieri – în special femeile – rămân subreprezentați, fără masă critică pentru marketing colectiv. După cum un mic producător din raionul Criuleni a rezumat: „Nu producția e problema, ci vânzarea. N-avem cu cine să ne asociem ca să ajungem pe piață” (Observații de teren, mart. 2025).

În privința puterii de negociere, efectele cooperării sunt vizibile: Agrostoc reduce costurile prin achiziții agregate (îngrășăminte, semințe), iar cooperativa din raionul Criuleni obține prețuri mai bune prin agregarea volumelor. În contrast, o parte dintre sindicate și asociații sunt percepute ca slabe sau politizate – „mai mult strică decât ajută; fac politică, nu agricultură”, spunea managerul unei cooperative din regiunea de centru în legătură cu o asociație agricolă vocală, cunoscută pentru protestele regulate în centrul capitalei (Observații de teren, mart. 2025). Prin urmare, acolo unde capitalul social de tip *bridging* este structurat (guvernanță transparentă, reprezentare reală), reziliența economică și alimentară crește; unde domină legăturile bonding închise și leadershipul personalizat, efectele pentru coeziune și acces echitabil rămân limitate [8], [14], [41].

Accesul la informație este puternic mediat de mărimea fermei și stilul de conducere. Întreprinderile agricole mai mari sunt conectate direct la bănci, procesatori, cooperative; gospodăriile țărănești și gospodăriile familiale se bazează mai mult pe lideri locali și rețele informale. În focus grupuri, mecanizatorii indicau șeful de fermă drept principal broker de cunoaștere și informare: „caută, învață, ne transmite” (FG mecanizatori, fermă medie, centru, iul. 2025). Lucrătorii din roluri auxiliare (cantină) au invocat mai ales cunoașterea tradițională combinată cu sfaturi ocazionale, iar timpul și resursele limitează participarea la cursuri sau grupuri online (Observații de teren, mart. 2025).

Sondajul ICJPS (2025, Q38) arată că ședințele comunitare, autoritățile locale și media locală rămân canale relevante, dar cu decalaje rural–urban importante. Rezultatul este compatibil cu literatura privind slăbiciunea sistemelor consultative instituționale și dependența de rețele personalizate [43], [44]. În termeni de capital social, informarea prin intermediul liderului consolidează încrederea verticală, dar nu produce suficient capital social de tip *bridging* între ferme, femei-lider, tineri, furnizori și instituții, ceea ce limitează capacitatea colectivă de reziliență la șocuri climatice și de piață.

Încrederea în lanțurile de porumb și floarea-soarelui este, în principal, personală și localizată. Fermierii și lucrătorii declară încredere ridicată în grupul imediat și în liderul lor, dar mult mai redusă în instituțiile „îndepărtate". „Ne bazăm pe șef și pe ai noștri; dincolo de asta, încrederea e aproape zero", sintetiza un participant (FG mecanizatori, centru, iul. 2025). Sondajul ICJPS (mai 2025, Q34) indică încredere generalizată joasă: doar 7,6% spun că „majoritatea oamenilor pot fi fi de încredere", în timp ce 39,1% cred că „trebuie să fim foarte precauți". Se poate observa totodată că participanții din zonele rurale se declară mai precauți decât cei din mediul urban.

În același timp, ancheta prin chestionar realizată cu 48 de participanți – fermieri de diferite dimensiuni și din diferite regiuni ale R. Moldova – demonstrează niveluri medii de încredere în instituții relevante: scoruri medii de 3,5–3,7/5 pentru bănci, 3,1–3,3 pentru procesatori, 3,1–3,4 pentru autorități; încrederea în „alte ferme" e ușor mai joasă și volatilă (~3,0–3,3). Întreprinderile agricole tind să aibă scoruri mai ridicate (mai ales față de bănci și guvern), în timp ce gospodăriile sub 10 ha au cele mai joase scoruri. Accesul la credit rămâne filtrat de tipul și dimensiunea proprietății, birocrație și condiții percepute drept nefavorabile. Participanții au exprimat de asemenea încredere scăzută în instituțiile de microfinanțare și o creștere graduală a încrederii în băncile mari (ex. MAIB), apreciate pentru scheme de rambursare mai flexibile (FG și interviuri, iun. 2025). Din perspectiva coeziunii, trecerea de la încredere personalizată la încredere instituțională cere transparență, canale stabile de consultare și leadership responsabil [8].

Participarea formală la procesele decizionale privind agricultura și utilizarea terenurilor rămâne redusă. Contractele de arendă cu liderii de fermă constituie principala interfață: acestea oferă continuitate (rente previzibile, adesea în natură), dar puțin spațiu deliberativ la nivel de comunitate rurală. În focus grupuri, lucrătorii se descriu drept „informați" mai mult decât consultați: pot sugera alternative, însă decizia finală aparține managerului (FG fermă zootehnică, sud, iul. 2025). Ancheta ICJPS (2025, Q28_1) arată că doar ~25% au participat frecvent la ședințe comunitare în ultimii trei ani; 40,3% nu au participat niciodată, iar ~15% „rar". Implicarea voluntară este, de asemenea, modestă: 51,6% declară că nu au participat la activități voluntare în ultimii trei ani, ~8% participă frecvent (Q28_5). Practicile tradiționale de ajutor reciproc (clacă) s-au estompat; „oamenii mai degrabă angajează meșteri

decât să strângă vecinii", remarcau angajați dintr-o fermă mare (Interviu angajați, centru, iun. 2025).

Totuși, unele întreprinderi agricole mari acționează ca ancore sociale: de pildă, o cantină de fermă din sud, în parteneriat cu primăria, oferă mese zilnice gratuite unor vârstnici vulnerabili (FG angajați cantină, iun. 2025). Astfel de inițiative consolidează solidaritatea locală, întăresc capitalul social de tip *bonding* și, indirect, reziliența alimentară a gospodăriilor – mai ales în anii slabi. Pe de altă parte, dependența de liderii de fermă ca „arbitri" informali ai comunității poate concentra puterea și slăbi vocea colectivă, dacă nu este echilibrată de mecanisme incluzive (consilii consultative, bugete participative, comitete mixte fermieri–autoritate).

În ansamblu, implicarea socială în lanțurile porumb–floarea-soarelui este slab instituționalizată: participarea civică e redusă, iar cunoașterea tradițională rămâne mai ales la nivel de gospodărie (semințe, conservare, troc), fără să fie integrată sistematic în guvernanța lanțurilor. Cercetarea de teren și literatura de specialitate converg totuși pe un punct: cooperativele bine guvernate și leadershipul transformativ pot mobiliza acțiune colectivă incluzivă, pot crește capacitatea de negociere pe piață și pot întări capitalul social – cu efecte directe asupra securității și rezilienței alimentare, precum și asupra coeziunii comunităților rurale [7], [8], [44], [45].

Cooperarea este încă redusă și marcată de neîncredere moștenită istoric și constrângeri practice, dar exemplele precum Agrostoc și cooperativa din raionul Criuleni arată că se pot obține incluziune, putere de negociere și reziliență sporite. Pentru a valorifica acest potențial, sunt necesare: cadru legal și scheme de sprijin orientate spre participare echitabilă (inclusiv pentru femei și gospodării țărănești), guvernanță transparentă (boarduri reprezentative, raportare), mecanisme de consultare reale și leadership care să convertească încrederea personală în încredere instituțională. Astfel, capitalul social local poate „face punte" (*bridging*) către instituții și piețe, transformând participarea în securitate alimentară, coeziune și reziliență pe termen lung.

Discuție și concluzii

Articolul a urmărit, prin prisma cadrului VCA4D, dinamica socială a transformării agriculturii moldovenești declanșată de privatizarea terenurilor din anii 1990 (programul „Pământ") și consolidarea ulterioară prin arendă și re-parcelare. Constatările noastre confirmă rezultatele clasice privind efectele pozitive ale consolidării asupra productivității și veniturilor – în concordanță cu studiile despre dualitatea structurii agrare și rolul pieței funciare în Republica Moldova și în Europa de est [6], dar arată totodată că aceste câștiguri economice au fost însoțite de inegalități structurale persistente, atât între gospodării mici și întreprinderi mari, cât și pe criteriu de gen [37]. În acest sens, contribuția articolului este de a lega sistematic performanța economică de logica *capitalului social* (rețele, norme, încredere, solidaritate) și de

mecanismele de coeziune și incluziune care mediază, în fapt, accesul la resurse, adaptarea la riscuri și distribuția beneficiilor [9], [10], [14], [15].

Ipoteza principală – reziliența este consolidată de capitalul social. Datele calitative și de sondaj arată că în lanțurile porumb și floarea-soarelui predomină o încredere verticală (în liderii de fermă) și legături „bonding" închise, în timp ce punțile de tip *bridging* către cooperative, bănci, procesatori sau autorități sunt subdezvoltate. Acest profil explică de ce multe probleme structurale (acces la irigații, depozitare/condiționare, credit, inputuri) sunt abordate individual, prin aranjamente tranzacționale, și mai rar colectiv, prin mecanisme asociative. Literatura comparativă arată că tocmai aceste punți – instituții de intermediere, leadership de încredere, spații de învățare comună – sunt decisive pentru a converti relațiile interpersonale în capacitate colectivă de acțiune [18], [40], [41]. Rezultatul nostru completează acest tablou: acolo unde cooperarea este robustă și guvernată transparent (ex. Agrostoc; cooperative locale), vedem amortizarea volatilității prin achiziții agregate, stocare și vânzare contractată, informare tehnică și instrumente financiare comune; acolo unde domină soluțiile individuale, volatilitatea se transmite direct gospodăriilor mici.

Ipoteza secundară – incluziunea sporește coeziunea și durabilitatea socială. Analiza evidențiază segregarea de gen în ocupațiile tehnice și în nodurile cu valoare adăugată mai mare (mecanizare, irigații, marketing), participarea redusă a femeilor la formare și acces inegal la teren, utilaje și credit [37]. Conform literaturii, intervențiile de tip gender-mainstreaming – formare țintită, acces la cooperative, produse de credit adaptate – cresc participarea femeilor și întăresc coeziunea organizațională [38]. Rezultatele noastre rafinează această teză: în absența formalizării muncii și a unor canale reale de consultare (comitete mixte, grupuri de producătoare), chiar și acolo unde plata egală pentru muncă de valoare egală este raportată, decalajul de venit se reproduce prin excluderea femeilor din pozițiile tehnice și decizionale. În logica VCA4D, incluziunea actorilor mai slabi (femei, tineri, gospodării mici) este condiție a rezilienței sociale la nivel de întreprindere și comunitate.

„Suveranitatea alimentară liniștită" și rolul gospodăriilor mici. Un aport original al studiului este articularea complementarității dintre întreprinderile mari – care stabilizează fluxurile spre piață și oferă locuri de muncă calificate – și gospodăriile mici și familiale, care asigură securitatea alimentară locală prin producție pentru autoconsum și plăți în natură din arendă. Această „suveranitate alimentară liniștită" [7], [71] funcționează ca o infrastructură socială în anii slabi, dar, fără investiții publice și mecanisme de cooperare incluzivă (asociații de utilizatori de apă, depozitare comună, achiziții publice locale), riscă să perpetueze asimetria de putere și profiluri dietare dezechilibrate [60], [62].

Cooperative, clustere și leadership transformativ. Cazurile de cooperare reușită din teren se aliniază cu dovezile că participarea la organizații și formarea continuă cresc integrarea pe piață și reduc vulnerabilitatea [42]. Contribuția noastră este de

a arăta mecanismele concrete prin care cooperarea amortizează șocurile (agregare de cerere/ofertă, contractare în ferestre favorabile, servicii comune de finanțare și informare) și de a sublinia rolul leadershipului transformativ – orientat spre valori, participare și dezvoltarea competențelor – în reconstruirea încrederii și a rezilienței instituționale în cooperative [8], [43], [44], [45]. Inițiativele de tip *cluster* (rețele locale care conectează fermieri mici și medii, procesatori, finanțatori, servicii publice, inclusiv conduse de femei) ilustrează potențialul de a combina eficiența economică cu echitatea socială în mod explicit teritorial.

Contribuții și rafinări teoretice. Empiric, articolul documentează funcția socială a plăților în natură (grâne, semințe de floarea-soarelui) ca amortizor de disponibilitate și mecanism de troc la nivel local; teoretic, articolul propune citirea acestor practici drept factori de capital social și coeziune operaționalizate, nu doar ca reziduuri ale economiei de subzistență. Totodată, punem în evidență „decalajul de punți" (*bridging gap*): încrederea interpersonală ridicată nu se traduce, în mod automat, în încredere instituțională; fără guvernanță transparentă și canale de participare, personalizarea autorității limitează învățarea colectivă și capacitatea de negociere pe piață [9], [40], [41].

Implicații de politici. Pentru a transforma complementaritatea dintre marii producători și gospodăriile mici într-un arc de reziliență durabil, rezultatele sugerează: (1) formalizarea muncii sezoniere și întărirea condițiilor de securitate și sănătate la locul de muncă (SSM/OSH), (2) formare profesională incluzivă (VET) cu cotă pentru femei în mecanizare, irigații și module de management cooperativ, (3) mecanisme de cooperare orientate spre piață (depozitare comună, contractare colectivă, servicii financiare la nivel de cooperativă), (4) achiziții publice locale (mese școlare, bucătării comunitare, vouchere) care să ancoreze cererea în teritoriu, (5) investiții în irigații și testare/condiționare pentru a reduce riscurile climatice și de siguranță alimentară, și (6) produse de credit și garanții țintite pentru ferme mici și femei-lider [37], [56]. În absența unor asemenea instrumente, inegalitățile dintre gospodării și întreprinderi – și între femei și bărbați – tind să se reproducă, în pofida creșterii agregate.

Confirmarea ipotezelor și limite. Ambele ipoteze sunt confirmate: (a) capitalul social – în mod particular punțile *bridging* – este un determinant al rezilienței socio-economice, iar (b) incluziunea și echitatea sporesc coeziunea și durabilitatea socială a lanțurilor porumb–floarea-soarelui [9], [14], [18], [52]. Rafinarea pe care o propunem este că structura relațiilor (cine cu cine cooperează, în ce scop și cu ce reguli) contează la fel de mult ca „stocul" de încredere: leadershipul transformativ, guvernanța transparentă și ancorarea în piețe prin clustere sunt condițiile-cheie pentru a converti încrederea locală în capacitate instituțională. Limitările studiului – eșantionul calitativ și caracterul concentrat pe două lanțuri și două valuri de teren – invită la extinderi comparative (alte regiuni/lanțuri, serii temporale) și la evaluări

cvasi-experimentale ale efectelor cooperării și politicilor de achiziții locale asupra rezilienței alimentare.

În concluzie, transformarea agricolă din Republica Moldova a produs eficiență și creștere, dar nu în mod automat echitate și coeziune. Acolo unde capitalul social face punți – prin cooperative, clustere și leadership transformativ – vedem reziliență economică și alimentară cu efecte comunitare pozitive. Acolo unde relațiile rămân personalizate și închise, câștigurile sunt fragile, iar șocurile (climatice, de preț) se transferă rapid gospodăriilor. Politicile publice și aranjamentele de piață care leagă întreprinderile mari de micii producători, cu criterii de incluziune explicite (de gen și de dimensiune), pot transforma această complementaritate într-o strategie de dezvoltare social sustenabilă.

Referințe bibliografice:

1. MAIA. Strategia Securității Alimentare a Republicii Moldova pentru anii 2023-2030. Chișinău: Ministerul Agriculturii și Industriei Alimentare, 2023.
2. World Bank. *Moldova Emergency Response, Resilience, and Competitiveness*. Washington, DC: World Bank, 2023.
3. ILO. *Decent Work Country Programme 2021–2024: Republic of Moldova*. Geneva: International Labour Organization, 2021.
4. BNS. *Anuarul statistic al Republicii Moldova 2024*. Chișinău: Biroul Național de Statistică, 2024.
5. Bajura, T. „De la consolidarea suprafețelor agricole spre concentrarea capitalului și creșterea productivității muncii". In: *Perspectivele dezvoltării durabile a spațiului rural în contextul noilor provocări economice*. Chișinău: Universitatea Agrară de Stat din Moldova, 2018, pp. 15–18.
6. Lerman, Z., & Cimpoieș, D. Land Consolidation as a Factor for Rural Development in Moldova. In: *Europe-Asia Studies*, 58(3), 2006, pp. 439–455. https://doi.org/10.1080/09668130600601853.
7. Visser, O., Mamonova, N., Spoor, M., & Nikulin, A. Quiet food sovereignty in loud food security (în rusă). In: *Krestyanovedenie 2015. Teoriya. Istoriya. Sovremennost. Uchenye Zapiski*, 2015, pp. 10–35. http://hdl.handle.net/1765/95694.
8. Hejkrlík, J., Chaloupková, P., & Sokolska, T. The role of transformational leadership and leaders' skills for new agricultural cooperatives in post-soviet countries. In: *Annals of Public and Cooperative Economics*, 94(1), 2023, pp. 109–129. https://doi.org/10.1111/apce.12353.
9. Putnam, R. D. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1993.

10. Bourdieu, P. Le capital social. In: *Actes de la recherche en sciences sociales*, 31(1), 1980, pp. 2–3. https://doi.org/10.3917/idee.169.0063.
11. Fusillier, J-L., Sutherland, A., Villani, R., & Chapoto, A. *Maize Value Chain Analysis in Zambia*. Report for the European Union, DG-INTPA, Value Chain Analysis for Development (VCA4D CTR 2016/375-804), 2021, pp. 222 p + anexe.
12. Onumah, G., Dhamankar, M., Ponsioen, T., & Bello, M. *Maize Value Chain Analysis in Nigeria*. Report for the European Union, INTPA/F3, VCA4D (CTR 2016/375-804), 2021, pp. 155 p + anexe.
13. Fabre, P., Dabat, M.-H., & Orlandoni, O. *Methodological Brief for Agri-Based Value Chain: Frame and Tools – Key Features*. Agrinatura / DG INTPA, 2021.
14. Putnam, R. D. Bowling alone: America's declining social capital. In: Crothers, L. & Lockhart, C. (eds.), *Culture and Politics: A Reader*, 2000, pp. 223–234. New York: St. Martin's Press.
15. Portes, A. Downsides of social capital. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(52), 2014, pp. 18407–18408. https://doi.org/10.1073/pnas.1421888112.
16. Negură, P., Mocanu, V., & Potoroacă, M. Coeziunea socială în Republica Moldova din perspectiva apartenenței, încrederii și solidarității sociale (2016–2018). In: *Calitatea Vieții*, 30(2), 2019, pp. 162–188.
17. Beck, W., Van der Maesen, L. J. G., & Walker, A. Theoretical Foundations. In: Van der Maesen, L. J. G. & Walker, A. (eds.), *Social Quality from Theory to Indicators*, 2012, pp. 44–69. London: Palgrave Macmillan.
18. Chan, J., To, H. P., & Chan, E. Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research. In: *Social Indicators Research*, 75(2), 2006, pp. 273–302.
19. Fukuyama, F. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press, 1995.
20. Sztompka, P. Review Essay: New Perspectives on Trust. In: *American Journal of Sociology*, 112(3), 2006, pp. 905–919.
21. Durkheim, É. *De la division du travail social*. Paris : Alcan, 1893.
22. de Beer, P., & Koster, F. Sticking together or falling apart? Solidarity in an era of individualization and globalization. In: *Solidarity and Identity*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009.
23. Hartmann, S., Weiss, M., & Hoegl, M. Team resilience in organizations: a conceptual and theoretical discussion of a team-level concept. In: *Research Handbook on Organizational Resilience*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2020. https://doi.org/10.4337/9781788112215.00010.
24. FAO. *Smallholders and Family Farms in the Republic of Moldova*. Rome: FAO, 2019.

25. Stratan, A., Ignat, A., Lucașenco, E., Țirigan, S., & Poczta-Wajda, A. Small farms in the Republic of Moldova. In: Stępień, S. & Maican, S. (eds.), *Small Farms in the Paradigm of Sustainable Development: Case studies of selected Central and Eastern European countries*, 2020, pp. 139–159. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
26. Ranum, P., Peña-Rosas, J. P., & Garcia-Casal, M. N. Global maize production, utilization, and consumption. In: *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1312(1), 2014, pp. 105–112. https://doi.org/10.1111/nyas.12396.
27. Nakonechna, K., Ilko, V., Berčíková, M., Vietoris, V., Panovská, Z., & Doležal, M.. Nutritional, Utility, and Sensory Quality and Safety of Sunflower Oil on the Central European Market. In: *Agriculture (Switzerland)*, 14(4), 2024, art. 536. https://doi.org/10.3390/agriculture14040536.
28. Vasileiadis, V. P., et al. Sustainability of European maize-based cropping systems: Economic, environmental and social assessment of current and proposed innovative IPM-based systems. In: *European Journal of Agronomy*, 48, 2013, pp. 1–11. https://doi.org/10.1016/j.eja.2013.02.001.
29. FAO. *The Republic of Moldova: Rapid response plan, March–December 2023*. Rome: FAO, 2023. https://doi.org/10.4060/cc6555en.
30. Leknoi, U., Rosset, P., & Likitlersuang, S. Multi-criteria social sustainability assessment of highland maize monoculture in Northern Thailand using the SAFA tool. In: *Resources, Environment and Sustainability*, 13, 2023, pp. 1-13. https://doi.org/10.1016/j.resenv.2023.100115.
31. Adam, R. I., Mmbando, F., Lupindu, O., & Ubwe, R. M. Beyond maize production: gender relations along the maize value chain in Tanzania. In: *AgriGender – Journal of Gender, Agriculture and Food Security*, 5(2), 2020, pp. 27–41. https://doi.org/10.19268/JGAFS.522020.3.
32. Mroto, E. H., & Jeckoniah, J. N. Sunflower Value Chain: Engendered Perspective. In: *Rural Planning Journal*, 17(2), 2015, pp. 123–132.
33. Oliveira de Sousa, L., Dias, M., Ferreira, P., & Mergenthaler, M. The Role of Trust, Knowledge Diffusion and Contracts in Sunflower Production Chains in Brazil. In: *International Journal on Food System Dynamics*, 2017, pp. 155–163. https://doi.org/10.18461/pfsd.2017.1716.
34. Erenstein, O., & Farooq, U. A Survey of Factors Associated with the Adoption of Zero Tillage Wheat in the Irrigated Plains of South Asia. In: *Experimental Agriculture*, 45(2), 2009, pp. 133–147. https://doi.org/10.1017/S0014479708007448.
35. Kassam, A., Friedrich, T., & Derpsch, R. Global spread of Conservation Agriculture. In: *International Journal of Environmental Studies*, 76(1), 2019, pp. 29–51. https://doi.org/10.1080/00207233.2018.1494927.

36. FAO. *Rapid Appraisal on No-till Conservation Agriculture Experience of Some Successful Farmers* [raport nepublicat], 2024.
37. FAO. *National Gender Profile of Agriculture and Rural Livelihoods in the Republic of Moldova*. Rome: FAO, 2022.
38. Voss, R. C., Donovan, J., Rutsaert, P., & Cairns, J. E. Gender inclusivity through maize breeding in Africa: A review. In: *Outlook on Agriculture*, 50(4), 2021, pp. 392–405. https://doi.org/10.1177/00307270211058208.
39. Cornwall, A., & Rivas, A. M. From 'gender equality' and 'women's empowerment' to global justice. In: *Third World Quarterly*, 36(2), 2015, pp. 396–415.
40. Murray, C. *Social capital and cooperation in Central and Eastern Europe: a theoretical perspective*. ICAR Discussion Paper 9/2005. Berlin: Humboldt-Universität, 2005.
41. Murray, C., Beckmann, V., & Hurrelmann, A. The Governance of Cooperation-Policy implications for rural Central and Eastern Europe. *Journal of Rural Cooperation*, 36(1), 2008, pp. 87–99.
42. Stępień, S., Smędzik-Ambroży, K., Guth, M., & Polcyn, J. The Relationship between Social Capital and the Market Integration of Farms – Examples from Central and Eastern Europe. In: *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 28(1), 2025, pp. 55–74. https://doi.org/10.18778/1508-2008.28.04.
43. Ignat, A., Stratan, A., & Lucașenco, E. Development of cooperatives in the Republic of Moldova. In: *Agrarian economy and rural development – realities and perspectives for Romania*, 2017, pp. 229–235. București.
44. Moraru, S., FA., & Raevskaia, I. Comparative Analysis of the Cooperative System of the Republic of Moldova with the EU Countries. In: *Management and Economic Development*, 5(2), 2018, pp. 112–136.
45. Savga, L., & Savga, G. Development of cooperatives through the entrepreneurial ecosystem approach. In: *Competitiveness and Innovation in the Knowledge Economy*, 28th Edition, 2024, pp. 12–22. https://doi.org/10.53486/cike2024.01.
46. ILO. *Diagnostic report on undeclared work in Moldova*. Geneva: International Labour Office, 2024.
47. Eurofound. *Working life in Moldova*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2023. Disponibil la: https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/all/working-life-moldova (accesat la 6.10.2025).
48. UN Women & BNS. *Timpul utilizat în gospodării și munca neremunerată în RM*. Chișinău: UN Women/BNS, 2021.
49. Calancea, S., & Horjan, O. Problems of land consolidation in the Republic

of Moldova. In: *Regional Workshop on EU Rural Development Programme 2007-13 and its application to land consolidation*. FAO Sub-regional Office for CEE, Prague, 2007.
50. Bajura, T. Agricultura Republicii Moldova la etapa inițială de postprivatizare: identificarea problemelor și direcțiilor de soluționare. In: *Agricultura Republicii Moldova la etapa inițială de postprivatizare*, 2023, pp. 62–66. Chișinău: INCE.
51. Overcenco, A., Arhip, O., & Traistă, R. *Irigarea culturilor agricole. Ghid practic* (ediție actualizată). Chișinău: Bons Offices, 2021.
52. Cofré-Bravo, G., Klerkx, L., & Engler, A. Combinations of bonding, bridging, and linking social capital for farm innovation. In: *Journal of Rural Studies*, 69, 2019, pp. 53–64. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2019.04.004.
53. BNS. Populația ocupată pe ocupație, nivel de instruire, vârste, sexe și medii: *Lucrătorii calificați în agricultură…* Tabel StatBank generat, 2024. URL: https://statbank.statistica.md/PxWeb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__03%20FM__03%20MUN__MUN010/?rxid=b2ff27d7-0b96-43c9-934b-42e1a2a9a774 (consultat 12.08.2025).
54. Prohnițchi, V., & Lupușor, A. *Legea zilierilor. Impactul ex-post al Legii nr. 22/2018*. Chișinău: Friedrich-Ebert-Stiftung Moldova, 2021.
55. BNS. *Elevi în învățământul profesional tehnic secundar pe domenii…* Tabel StatBank generat, 2024. URL: https://statbank.statistica.md/pxweb/pxweb/ro/30%20Statistica%20sociala/30%20Statistica%20sociala__07%20INV__INV040/?rxid=9a62a0d7-86c4-45da-b7e4-fecc26003802 (consultat 13.08.2025).
56. DTDA. *Labour Market Profile: Moldova 2023*. Copenhagen: Danish Trade Union Development Agency, 2023.
57. Palihovici, L. *Childcare, Women's Employment and the Impact of Covid-19: The Case of Moldova*. Geneva: UNECE & UN Women, 2021.
58. ILO. *The gender pay gap in Moldova: Recent trends and policy implications*. Geneva: ILO, 2024.
59. ILO. *Occupational Safety and Health Profile in the Republic of Moldova*. Chișinău: ILO, 2021.
60. WFP. *Moldova Annual Country Report 2022. Country Strategic Plan 2022–2024*. Rome: World Food Programme, 2022.
61. Guvernul RM. *Strategia securității alimentare a Republicii Moldova 2023–2030*. Chișinău: Guvernul RM, 2023.
62. WFP. *Moldova Annual Country Report 2024. Country Strategic Plan*. Rome: WFP, 2024.
63. Bajura, T., & Gandacova, S. Securitatea alimentară a Republicii Moldova

sub presiunea crizelor climatice, pandemice și economice. In: *Conferința INCE*, 2023, pp. 280–284. https://doi.org/10.36004/nier.cecg.ii.2022.16.1.
64. Parlicov, V., Vremiș, M., Craievschi-Toartă, V., & Cepoi, E. *Raport privind evaluarea sărăciei energetice și mecanismelor de susținere în RM*. Chișinău: PNUD, 2022.
65. FAOSTAT. *Food Balance (2010–2022)*. Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2025. https://www.fao.org/faostat/en/#data/FBS (consultat 27.08.2025).
66. Sturza, R., & Ghendov-Moșanu, A. Food, nutrition, and health in Moldova. In: *Nutritional and Health Aspects of Food in the Balkans*, 2021, pp. 249–262. Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-0-12-820782-6.00021-9.
67. Chirsanova, A., Capcanari, T., Boiștean, A., Covaliov, E., Resitca, V., & Sturza, R. Behavior of Consumers in the Republic of Moldova Related to the Consumption of Trans Fat. In: *International Journal of Food Science, Nutrition and Dietetics*, 2020, pp. 493–498. https://doi.org/10.19070/2326-3350-2000086.
68. Grajdieru, C., Mitina, I., Tumanova, L., & Mitin, V. Assessing several fungal contaminants and their associated mycotoxins in maize in Moldova. In: *Food Additives and Contaminants – Part A*, 41(6), 2024, pp. 675–687. https://doi.org/10.1080/19440049.2024.2345721.
69. Duca, M., Boian, I., & Domenco, R. The impact of droughts on sunflower production in the Republic of Moldova. In: *Notulae Botanicae Horti Agrobotanici Cluj-Napoca*, 50(4), 2022. https://doi.org/10.15835/nbha50413040.
70. Apostu, E. Producția de lapte în scădere. *Europa Liberă Moldova,* 2024, 19 aprilie. URL: https://moldova.europalibera.org/a/productia-de-lapte-intro-continua-scadere-in-satul-meu-inainte-erau-cinci-cirezi-de-vaci-astazi-niciuna/32912663.html (accesat 06.08.2025).
71. Piras, S., Botnarenco, S., Masotti, M., & Vittuari, M. Post-Soviet smallholders between entrepreneurial farming and diversification: Livelihood pathways in rural Moldova. In: *Journal of Rural Studies*, 82, 2021, pp. 315–327. https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2021.01.006.
72. Corbin, J. M. & Strauss, A. Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative Sociology,* 13(1), 1990, pp. 3–21. https://doi.org/10.1007/BF00988593